

Sociopedagoški aspekti suvremene obitelji i kriza odgoja

Samardžić, Sara

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:045322>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2023-12-03**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera

Filozofski Fakultet u Osijeku

Preddiplomski studij Mađarski jezik i književnost i Pedagogija

Sara Samardžić

Sociopedagoški aspekti suvremene obitelji i kriza odgoja

Završni rad

Mentor: prof. dr. sc. Zlatko Miliša

Osijek, 2022. godina

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za pedagogiju / Katedra za pedagogiju

Preddiplomski studij Mađarski jezik i književnost i Pedagogija

Sara Samardžić

Sociopedagoški aspekti suvremene obitelji i kriza odgoja

Završni rad

Područje društvenih znanosti / Polje pedagogija / Opća pedagogija

Mentor: prof. dr. sc. Zlatko Miliša

Osijek, 2022. godina

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravila te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni. Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 19.9.2022

Sara Samardžić

Sara Samardžić, 0122229475

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Promjene u poimanju obitelji tijekom povijesti	3
2.1. Usporedba tradicionalne i suvremene obitelji	4
3. Obitelj pod suvremenim izazovima i pritiscima.....	5
3.1. Nastanak samačkih obitelji.....	5
3.2. Sukob uloga između bračnih partnera.....	5
3.3. Aktualni i transformirani oblici obitelji.....	6
3.3.1. Fast food obitelj.....	6
3.3.2. Virtualna obitelj.....	6
4. Kriza odgoja.....	8
4.1. Permisivan odgoj i indiferentni roditelji	8
4.2. Kriza odnosa u obitelji	10
4.3. Posljedice emocionalnog zanemarivanja i izoliranost djeteta	11
4.4. „Funkcionalna“ obitelj	11
4.4.1. Obiteljska kohezija	13
4.4.2. Fleksibilnost u obitelji.....	14
4.4.3. Komunikacija u obitelji.....	14
5. Prevenijska uloga obitelji.....	15
6. Zaključak.....	17
7. Literatura.....	18

Sažetak : *Ovaj Završni rad bavi se aktualnim fenomenom suvremene obitelji i izazovima s kojima se ona susreće. Sažeto se prikazuje tijek razvoja obitelji, od one tradicionalne do aktualnih (diskutabilnih) oblika obitelji poput suvremene, fast-food i virtualne obitelji. Analizirat se pojam obitelji, riječ suvremeno te fenomen suvremena obitelj. Ako obitelj dolazi od obitavati, ljudi s kojim obitavamo zovemo obitelj, to učimo od malena, naša prva socijalizacijska grupa jesu (u „idealnom“ slučaju) majka, otac, braća i sestre. Postavlja se pitanje, jesu li članove nuklearne obitelji zamijenili novi više involvirani „obitavatelji“ (tehnologija, mediji, kućni ljubimci, prijatelji) te jesu li oni utjecajni na razvoj pojedinca. Koliko je onda kontroverzno danas nazvati psa, prijatelja ili proizvod tehnologije obitelji? Naglasak se stavlja na anлізу odnosa između roditelja i djeteta, na koji način ubrzani životni ritam (nedostatak vremena), duh individualizma, prisustvo tehnologije i medija, umjesto da povezuje, međusobno izolira i razbija obitelj. Veliki se fokus stavlja na ključnu komponentu izgradnje bliskih odnosa u obitelji - komunikaciju. Kako roditeljski stil odgajanja, komunikacija, trendovi u društvu, vrijednosti i uzori, utječu na razvoj pojedinca i društva..*

Ključne riječi: *suvremena obitelj, komunikacija u obitelji, emocionalno zanemarivanje, kriza vrijednosti*

1. Uvod

Etimološki gledano, u hrvatskom jeziku, riječ obitelj dolazi od glagola obitavati kojemu je definicija *živjeti na nekom mjestu; stanovati, boraviti, prebivati* pa se tako riječ obitelj definira kao *temeljna društvena jedinica zasnovana na zajedničkom životu užeg kruga srodnika, ob. roditelja i njihove djece*.¹ Na isti način pronalazi se i definicija riječi suveremen, koja označava onog *koji živi ili se događa u isto vrijeme kada i opisane osobe, zbivanje i sl. ili onaj koji ide u korak s današnjim vremenom; današnji, moderan*.² Poput suvremene umjetnosti, moderne žene, u društvu se pojavio i pojam suvremene ili moderne obitelji. Na temelju navedenog gore, najjednostavnijim pokušajem definiranja, suvremena obitelj bi označavala najnoviji oblik obitelji u današnjem vremenu. Unatoč činjenici da predstavlja bezvremensku i osnovnu društvenu zajednicu koja je svakom ljudskom biću polazna točka u životu, obitelj se razvija paralelno sa društvom. Promjene u stavovima koje podrazumijevaju liberalniji pristup društva načinima života, pravo odabira te tendencija osuđivanja bilo kakvog oblika diskriminacije neke su od okolnosti koje dovode do neprestanog nicanja trendova poput ranijeg osamostaljenja i odlaska iz roditeljske kuće, kasnije ženidbe, života diktiranog karijerom i slično. Upravo zbog ovakvih tendencija dolazi do dijeljenja pojma obitelji na dvije kategorije, tradicionalnu i suvremenu.

Obitelj je nenadomjestiv odgojni i životni faktor, uzimajući u obzir sveprisutnu promjenjivost vremena i uz to pojma obitelji. Još se uvijek nije našla zamjena za obitelj, s obzirom na činjenicu da je utjecaj obitelji ključan u prvim godinama života i da je obitelj prva „škola“ gdje pojedinac dobiva prve vještine, znanja i sposobnosti. (Zloković 2018). Današnja se obitelj naziva i suvremena obitelj. Postoje mnogi izazovi s kojima se ta ista suvremena obitelj suočava. Ovaj Završni rad bavi se upravo tom tematikom. Svoj naglasak stavlja upravo na te izazove i pokušava ih locirati, analizirati i objasniti kako odgovoriti na njih.

U književnosti se slični izazovi također opisuju. Jedan od najpoznatijih primjera nam dolazi u liku Gregora Samse iz pripovijetke *Preobrazba*, velikog svjetskog književnika Franza Kafke. U toj

¹ Prema: „Hrvatski jezični portal“. Preuzeto 01. rujan 2022.
(https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=eFxuWRM%3D).

² Prema: „Hrvatski jezični portal“. Preuzeto 01. rujan 2022.
(https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=d1lIWxA%3D).

pripovijetki se opisuje jednoličnost obiteljskog života. Gregor Samsa je lik koji se fizički jednog dana pretvara u kukca, ali i dalje posjeduje ljudsku svijest, dok je danas obrnuta situacija; ljudi gube ljudsku svijest jer dopuštaju sve veću otuđenost, ali i dalje posjeduju svoje iste fizičke karakteristike. Samsa umire odbačen od obitelji koji njegovu smrt doživljavaju kao olakšanje. Mijenja mu se glas te dolazi do nemogućnosti komunikacije. Danas je to isto tako prisutno, umjesto glasa nerijetko ljudi tipkaju te tako komuniciraju, kako sa okolinom tako i sa svojom obitelji. Odnos obitelji prema Samsinoj preobrazbi samo se naizgled mijenja: u osnovi, to je nerazumijevanje, nemogućnost komunikacije, nepostojanje volje da se nekog pokuša razumjeti ili u današnjem slučaju, nedostatak vremena roditelja da komuniciraju sa svojim djetetom.

Poglavlje *Promjene u poimanju obitelji tijekom povijesti* izlaže kako se obitelj mijenjala s obzirom na vladajuće vrijednosti u društvu te prikazuje odnos tradicionalne i suvremene obitelji. Nadalje, poglavlje *Obitelj pod suvremenim izazovima i pritiscima*, prikazuje uzočno-posljedičnu vezu promjena u društvu i razvoja novih oblika suvremenih obitelji. U četvrtom poglavlju *Kriza odgoja*, govori se o dominantnom permisivnom roditeljskom stilu i indiferentnim roditeljima te emocionalnoj zanemarenosti djece što rezutra problemom „nezdravih“ odnosa u obitelji koji rađaju međusobnu izoliranost u obitelji. Nasuprot navedenim disfunkcionalnim obrascima, u idućem potpoglavlju, analizira se model *Funkcionalna obitelj*. Za kraj, u poglavlju *Prevenicijska uloga obitelji*, govori se kako odgovoriti izazovima suvremene obitelji te se osvještava snaga obitelji u prevenciji nepoželjnih ponašanja i ovisnosti i njezina ključna uloga u razvijanju (istaknutog) pojedinca u društvu.

2. Promjene u poimanju obitelji tijekom povijesti

Utjecajem gopsodarskih, moralnih i socijalnih okolnosti dolazi do promjene poimanja obitelji; „Liberalizam koji se pojavio kao dominirajuća vrijednost u posljednjih nekoliko desetljeća imao je za posljedicu jačanje filozofije individualizma i veće mogućnosti slobode izbora načina života. Mijenjaju se uloge muškarca, žene i djece, a što je rezultiralo pojavom nepreglednih promjena u partnerskim i obiteljskim oblicima života“ (Wilk 2003, prema Maleš 2012). Maleš (2012) također navodi kako takve promjene utječu na odgojne mogućnosti postmoderne obitelji, što podrazumijeva da promjena u prioritetima i vrijednostima, poput težnje za materijalnom sigurnošću i osobnim interesima mogu značiti ostavljanje općeg dobra u drugom planu. Parlov (2018) tomu u prilog dodaje i rezultate istraživanja koje se bavilo obiteljskim vrijednostima i odnosima u suvremenom hrvatskom društvu. Rezultate koje navodi ukazali su na s to da se prvi put u povijesti hrvatskoga naroda izjednačila brojka novosklopljenih brakova s brojem rastava, da se svaki četvrti brak rastane u prvih pet godina braka. Vidljivo je kako se kriza javlja ranije, no prije. Parlov (2018) navodi kako je glavni razlog tomu bolest suvremenog čovjeka – individualizam kojeg definira kao paradigmu gledanja samo svojih potreba i uzimanja u obzir maksimum svojih prava i minimum ili nikakvu odgovornost. Osobe takvih razmišljanja naziva egoističnima i nadodaje kako takvi supružnici ne shvaćaju bit obiteljskog života, a to je poziv na služenje, sebedarje, ljubav. Itković (1995) kaže kako „u nesređenom braku najviše trpe djeca“. Kada se roditelji razvedu, dijete je primoramo birati jednog od roditelja, što nije pedagoški etično i moralno (Parlov, 2018). Selak (2018) smatra kako se danas obitelj općenito razbija, što ne bi trebalo zabrinjavati samo one konzervativnijih uvjerenja, nego i liberalnijih jer se to „razbijanje proteže na duh individualizma koji karakterizira raskidanje bilo kakvih čvrstih međuljudskih veza i oslonaca, pri čemu treba imati na umu da je čovjek koji je „oslobođen“ od drugih daleko pogodniji za manipulaciju, politički ranjiviji i prikladniji za poslovno iskorištavanje jer mu vrhunac tjedna umjesto nedjeljnog ručka s bliskim ljudima postaje team building na Mrežnici. A tko takvog radnika ne bi volio?“

Maleš (2012) upozorava na sličnu stvar, a to je sve izraženija težnja za slobodom i navodi individualizam kao potencijalnu prijetnju, odnosno česti uzrok raspada obitelji. Razvod prate psihološke i socijalne posljedice koje se projeciraju na dijete i ostavljaju mu ožiljke za cijeli život. Roditelji također trpe posljedice jer moraju na sebe preuzeti jednu od najzahtjevnijih uloga u životu, a to je gotovo samostalno odgojiti svoje dijete u odraslog i zrelog čovjeka (Potočnjak 1986, prema Kimer 2018). Odmak od tradicionalnih vrijednosti uočljiv je i u promjeni same forme

obitelji koja, u današnjici više ne može biti definirana samo nuklearnim ili proširenim oblikom već se može sastojati i od samo jednog samohranog roditelja, par u životnoj zajednici bez djece, istospolnu zajednicu dvoje ljudi (Maleš, 2012).

2.1. Usporedba tradicionalne i suvremene obitelji

Kao rezultat već navedene promjene društvenih okolnosti i strukturne promjene obitelji danas se može utvrditi znatna razlika između tradicionalnih i suvremenih oblika obitelji. Tradicionalna obitelj definira dva heteroseksualna roditelja, zaposleni otac kao izvor prihoda, koji je ujedno „glava“ kuće simbol je patrijarhata, dok je majka kućanica većinski zadužena za odgoj djece. Uz roditelje, u tradicionalnu obiteljsku zajednicu ubrajaju se i ostali krvni srodnici, poput bake i djeda. U kontekstu tradicionalnih vrijednosti, koje podrazumijevaju zajednički život supružnika sa njihovim roditeljima, govori se sve češće upravo zbog trenda osamostaljavanja i odlaska od kuće s ciljem stvaranja samostalne nove obitelji. Ova pojava je karakteristična za suvremene obitelji, koje sve češće biva definirana izvanbračnom vezom dvoje partnera ili razvedenim brakom (roditelj koji živi sa jednim ili više djece). U suvremenoj obitelji dvoje ljudi zajednički privređuje, dijeli intimu i donosi zajedničke životne odluke. Očite razlike koje se pojavljuju između ova dva tipa obitelji uzrokovane su promjenom vrijednosti, već navedenim sveprisutnim liberalizmom i sviješću o samostalnosti.

Parlov (2018) tvrdi kako su u Hrvatskoj nekoć postojale takozvane tradicionalne obitelji koje su se sastojale od nekoliko naraštaja i koje su kao i suvremena obitelj danas, prolazile kroz mogle krize i poteškoće, ali nastavlja izjavom da su se poteškoće u današnjim obiteljima umnožile i obitelji danas nemaju istu potporu kao i tradicionalne obitelji. Prema Parlov (2018) osnovni izvor krize suvremenih obitelji jest gubitak vlastitog identiteta, odnosno, nepostojanje jasno određenih uloga oca, majke i djece niti jasno definiranog pojma obitelji.

3. Obitelj pod suvremenim izazovima i pritiscima

Zloković (2018) tvrdi kako je uspješno funkcioniranje obitelji u interakciji s gospodarskim, odgojno-obrazovnim, političkim i ostalim sustavima. Naglim širenjem gospodarstva i urbanizacije stvorile su dvije velike društvene potrebe: potreba za velikim brojem žena koje će se zaposliti (u gospodarstvu) te potreba radne snage koja je visoko obrazovana. Te su potrebe generirale niz promjena u društvu i još važnije, one su se značajno odrazile na život, funkciju i samo postojenje obitelji. (Ćudina-Obradović, 2013)

3.1. Nastanak samačkih obitelji

Potreba za visokoobrazovanim radnicima rezultirala je produljenjem obrazovanja mladiha i odgađanjem njihova osamostaljenja. Ta je pojava uzrokovala odgađanje stupanja u brak i odgađanje prvog djeteta te stalnog rasta broja samaca. Takozvane samačke obitelji sve su češći oblik života u modernijim društvima. Relevantan faktor koji je utjecao na izgled današnje obitelji bile su ekonomske krize koje su nagnale mlade da dugo ostaju u obitelji porijekla te prebacuju na roditelje svoj teret školovanja ili nemogućnost zaposlenja. Međutim, navedene demografske promjene utjecale su ne samo na izvanjsku sliku društva već i onu unutarnju. Prijašnji su stavovi o ulozi majke, braka i sl. zamijenjeni drugima, primjerice vrijednost braka kao elementa identiteta i znaka zrelosti muškarca i žene je smanjena, isto tako i vrijednost djeteta kao elementa ženinog identiteta opada, a kohabitacija odrasle djece s roditeljima, više se ne smatra znakom nezrelosti, već logičnim slijedom prilagodbe na trenutne prilike (Ćudina-Obradović, 2013).

3.2. Sukob uloga između bračnih partnera

Potreba za ženskom radnom snagom dovela je do velike zatupljenosti obrazovanih žena u društvu i povećanoj ženskoj populaciji na tržištu rada. Indirektne su posljedice sve duže odgađanje braka, veći broj obitelji bez djece i značajan broj zaposlenih majki. Pojavio se konstrukt obitelji dvostrukog hranitelja, u kojem dolazi do konflikta radne i obiteljske uloge za oba bračna partnera s naglaskom na ženu; majku koja tradicionalno obavlja veći dio kućanskih obveza. Mnogi ti čimbenici doprinose znatno većem fenomenu obitelji s jednim djetetom te slabljenju obitelji s većim brojem djece. No unatoč izazovima i teškoćama s kojima se žene koje su istovremeno majke, domaćice i zaposlenice susreću, nekolicina bi se njih svojevremeno vratila u nekadašnji koncept jednohraniteljskih obitelji s mužem kao izvorom materijalne sigurnosti (Ćudina-Obradović, 2013).

3.3. Aktualni i transformirani oblici obitelji

Usklađivanje sukobljenih obiteljskih uloga, shvaćanje ženine neovisnosti i drugi vanjski pritisci na obitelj, najviše oni uzrokovani ekonomskim problemima rađaju sve veći broj razvoda brakova zbog kojih nastaju jednoroditeljske obitelji u kojima sve uloge preuzima jedan roditelj. Došlo je do transformacije obitelji, to jest diferenciranja raznih oblika – stalna kohabitacija, privremena kohabitacija, dvoroditeljska jednohranoteljska obitelj, dvoroditeljska dvohranoteljska obitelj, jednoroditeljska i samačka obitelj. Svjedoci smo još jednog novijeg oblika – binukleusna obitelj u kojoj međusobno surađuju dvije obitelji koje iz različitih brakova imaju zajedničku djecu (Ćudina-Obradović, 2016). Najpoznatiji primjer binukleusne obitelji je onaj iz američke humoristične serije snimane 90-ih naziva „Step by Step”, u hrvatskom prijevodu - „Korak po korak. ”

3.3.1. Fast food obitelj

Takozvana suvremena obitelj zbog već navedenih svakodневnih pritisaka i problema s kojima se suočava, može kod članova obitelji stvoriti osjećaj osamljenosti, nemoći i nekompetentnosti u odgoju djece. Stalno slabljenje socijalnih veza, egzistencijalni problemi i slično, stvaraju dominantnu fast-food obitelj koja aludira na brze, površne, nezdrave i ugovorno kompromisne odnose. „U fast food-obitelji ljudi žive jedni pored drugih, a ne jedni s drugima” (Miliša, 2016).

U fast food obiteljima pojavljuje se dominantan tip roditelja kojeg karakterizira popustljivost i indiferentnost. Jedan od stilova odgajanja kojemu pripadaju roditelji fast food obitelji jest laissez faire stil odgoja gdje roditelji najčešće ne predstavljaju niti jesu autoritet svojoj djeci. U centru pažnje su djetetove želje i interesi pa takav stil odgajanja rezultira formiranjem egocentrične osobe (Miliša, 2016). Za članove fast food obitelji karakteristični su brojni disfunkcionalni obrasci, kao što su površni i virtualni odnosi, pod čime se podrazumijeva komunikacija sms porukama, e-poštom i slično. U tom su obiteljskom modelu marginalizirani osjećaji međusobnog razumijevanja, žrtva za drugoga te međusobna podrška (Miliša, 2015, str.149). Miliša (2011) ističe kako se djeca u fast-food obiteljima mogu osjetiti prisilno nezavisno odrastanje djeteta zbog nepostojanja interakcije i stvarne potpore među roditeljima i djecom, ne samo u svakodnevnom, nego i kriznim situacijama.

3.3.2. Virtualna obitelj

Uz model fast food obitelji javlja se i model virtualne obitelji. Virtualni je svijet otvoren od 2003. godine i otada se život odvija i u tom prostoru. Na Internetu je moguće realizirati virtualni

obiteljski život, stanovati u virtualnom stanu, odlaziti u virtualnu kupovinu, na kino-predstave, imati virtualnog bračnog partnera, virtualne intimne odnose, virtualnu djecu ili roditelje koje smo, kao i sebe prethodno kreirali – od boje očiju i kose, stasa, ponašanja. Sve to uz zajamčenu diskreciju (Miliša, 2014, str. 150).

4. Kriza odgoja

Miliša, Dević i Perić (2015) kažu kako se krizu odgoja i krizu prosocijalnog ponašanja djece i mladih, može promatrati kao „*opću krizu vrijednosti i izostanak generacijskog transfera pojedinih vrijednosti* u odgojnom procesu i obrazovanju. Bitno je istaknuti kako je za generacijski transfer vrijednosti upravo zadužena obitelj pa tako iz obitelji u kojima je izostavljen generacijski transfer vrijednosti dolaze djeca koja su zanemarivana i koja kasnije razvijaju poremećaje u ponašanju.

4.1. Permisivan odgoj i indiferentni roditelji

Darling i Steinberg (1993) definiraju roditeljski stil kao *konstelaciju roditeljskih odnosa prema djetetu*, kao i obiteljsku klimu unutar koje se događaju roditeljski postupci. Upozoravaju kako je roditeljski stil od glavne važnosti za odgoj u obitelji jer o njemu ovisi hoće li dijete prihvatiti roditeljske odgojne postupke. Miliša (2011) ističe kako suvremena obitelj nije uspjela odgovoriti zahtjevima odgovornog roditeljstva. Nadodaje kako kriza vrijednosti istovremeno aludira na krizu odgoja, posebno se osvrćući na nisku preferanciju altruizma te empatičnosti. Aktualno stanje dominantnog odgojnog stila naziva *epidemijom permisivnog odgoja i indiferentnih roditelja*, što djecu čini egocentričnima i nesretnima. Kod takvoga odgoja, nema pravila, zabrana ili normi, nedostaje osjećaj empatije. Parlov (2018) navodi kako roditelji često griješe kad u svemu ugađaju svojem djetetu. Ističe kako se dijete od najranije dobi navikava na ispunjavanje svih želja, plaćući dok je dijete, a kada odraste, koristi razne oblike manipulacije kako bi dobio sve što poželi. Itković (1995) opominje kako roditelji vole preuzimati destruktivnu ulogu koju shvaćaju da svojoj djeci moraju dati sve sa spremnošću da se beskrajno žrtvuju, a i voljom da glume žrtve u obitelji što je iznimno opasno jer to u drugim članovima obitelji rađa osjećaj krivice. Farman (1996:99, prema Miliša, 2011) smatra kako roditelji koji sve dopuštaju svojoj djeci uzrokuju loše posljedice na razvoj djeteta. Na taj se način stvara se ozračje u kojem se ne vodi računa o tome što drugi misle, dijete od roditelja traži samo njihovo odobravanje. Itković (1995) smatra kako pretjerano liberalan odgoj može biti poguban za dijete. Ljubav bez granica može negativno djelovati na dijete koje će postati anarhično, samovoljno i nekritično. Kasnije kada se dijete susretne s realnosti života i problemima, bit će nesposobno susresti se njima.

Roditelji koji nisu emotivno uključeni u život svoje djece, negativno utječu na djetetov društveni i emocionalni razvoj jer ne zadovoljavaju djetetove potrebe, štoviše, dijete zaostaje u socijalnom i emocionalnom razvoju. Takvi roditelji pokušavaju učiniti sve kako bi minimizirali vrijeme i energiju

potrebnu za interakciju s djetetom. U ekstremnim slučajevima, roditelji potpuno zanemaruju djecu. Znaju vrlo malo o djetetovim aktivnostima, pokazuju malo interesa za djetetova iskustva u školi, rijetko razgovaraju s djetetom i rijetko uzimaju u obzir mišljenje djeteta kada se donose odluke (Steinberg 2014, prema Godawa 2014). Upitno je postoji li osjećaj kratkotrajne empatije kada roditelji „kupuju“ neprovedenovrijeme s djecom.

Ograničavanje djeteta da radi ono što želi jednako je loše kao i stroga disciplina jer se prisiljava dijete na poslušnost. Takvo je dijete brzo je naučilo sakriti svoje „ja“ i shodno tome ponašati se kako se od njega očekuje. Autokratski roditelj uči djecu da vjeruju u ono što on želi da vjeruju, a ne u ono što stvarno vjeruju. To rezultira time da se djeca uče pokoravati se tuđoj volji umjesto vlastitoj ličnosti. Vrlo čest odgojni problem u obiteljima je zbog toga što se roditelji bore da upravljaju životom svoje djece bez obzira na to što njihova djeca misle ili žele. U takvim obiteljima roditelji pokušavaju što duže kontrolirati svoju djecu, držeći ih odgovornima za svoje postupke, zaboravljajući da su djeca prije svega odgovorna za sebe (Itković, 1995). Miliša i Tolić (2010) argumentiraju kako su sve ovisnosti u čvrstoj vezi s krizom odgoja koju nazivaju i inverzijom vrednota. Drugi riječima, *kriza vrijednosti potiče krizu odgoja, a kriza odgoja korespondira sa širenjem suvremenih ovisnosti (bez droga)*. Dominantne vrijednosti konzumerizma i konformizma u vezi su s obiteljskim odgojem, odnosno obiteljskom svakodnevicom, gotovo nepostojanjem zajedničkog vremena u obitelji. Kada je dijete emocionalno zanemareno, rješenje za „svoje“ probleme tražit će u onome što mu se nudi, suvremenim ovisnostima (ovisnost o igricama, društvenim mrežama i sl.).

Miliša (2011) ne krivi mlade za društvo krize i rizika jer ga nisu oni proizveli, nego su postali žrtve društva krize i društva rizika koje su proizveli odrasli. Prema Miliša, Dević i Perić (2015) mlade danas kao nikada prije obilježavaju kriza identiteta i uloga, a temeljni je krivac tog problema sveopća kriza autoriteta te odgojna nemoć obitelji i škole. Brojna su istraživanja pokazala kako je kod mladih zapažen i sindrom poremećaja u ponašanju koji je u visokoj koleraciji s obilježjima današnjeg suvremenog društva, a to su: *narušeni obiteljski odnosi, odnosi s vršnjacima, osamljivanje, maltretiranje, zlostavljanje, agresija, rastući egocentrizam, delinkventno ponašanje, (auto)destrukcija i drugo* (Miliša, 2011). Zauzeti roditelj ne primjećuje svoje dijete i vlada prividni mir u kući, dok se zapravo slikovito glave guraju u pijesak ili problemi guraju pod tepih. Farman (1996:99, prema Miliša, 2011) smatra kako vlada zauzetost poslovima majke i oca izvan obitelji, zbog toga ne preostaje puno vremena za *povezivanje s djecom i za izgradnju kvalitetnih obiteljskih odnosa*. Jeđud-Borić i Marušić (2005) navode kako je zapravo teško povjerovati da postoji obitelj koja ima razvijene kvalitetne odnose između svojih članova, razvijen osjećaj pripadnosti,

povezanosti, stabilnosti, kvalitetnu komunikaciju, a da istovremeno provodi malo vremena u zajedničkim aktivnostima i interakcijama općenito.

4.2. Kriza odnosa u obitelji

Godawa (2014) navodi kako je usamljenost sve češći problem u društvu koji je zahvatio i obitelj za koju se podrazumijeva kao mjesto najbliskije emocionalne i fizičke povezanosti. Takvo gledište osigurava svim članovima obitelji potencijalne benefite u odrastanju i razvoju osobnosti. Lachowska (2001, prema Godawa 2014) smatra kako djeca imaju dobiti od pozitivne atmosfere u obitelji, to jest, atmosfera uzajamne ljubavi, poštovanja i empatije pospješuje djetetov razvoj. Također primjećuje kako je suvremena obitelj pod neprestanim utjecajima društva koji mogu poremetiti razvoj djeteta i ubiti potencijal koji obitelj ima pa tako fizička i emotivna komponenta bliskosti koju obitelj nosi, može koštati djeteta da se osjeća usamljeno i izolirano. Djetetova usamljenost u obitelji je osobito teška za dijete jer je teško ne biti u obitelji i izbjeći taj osjećaj (Bukowska 2008, prema Godawa 2014). Tarnogórski (1988, prema Godawa 2014) kaže kako usamljena osoba ne mora fizički izolirana, ali može se osjećati izolirano čak i ako je okružena ljudima. Baš zato ako dijete taj osjećaj doživi u obitelji koja je mjesto emocionalne potpore i bliskosti, može više naštetiti djetetovu razvoju (Godawa, 2014). Postoji mnogo faktora zašto dijete ima poteškoće osjetiti bliskost s članovima obitelji, to su prema Stala (2011, prema Godawa 2014) nepostojanje nikakve emocionalne povezanosti između roditelja i djeteta, autokratski roditeljski stil, nepravedan sustav nagrađivanja i kažnjavanja djeteta, rođenje mlađeg brata ili sestre, neimanje vremena za dijete, obiteljske svađe, razvod braka, rekonstrukcija obitelji, bolest ili poremećaj te prema Pawlowska (2000, prema Godawa 2014) patologija obitelji i nizak ekonomski status obitelji. Godawa (2014) napominje kako se svi navedeni faktori koji utječu na izoliranost djeteta u obitelji, ne moraju se nužno pojaviti u isto vrijeme i intezitet njihova utjecaja na psihičku usamljenost može varirati. Potrebno je upozoriti i na faktor socijalnog okruženja djeteta i faktor njegove individualnosti jer postoji grupa djece koji su posebno osjetljivi na osjećaje izoliranosti, na primjer djeca koja od rane dobi imaju zdravstvenih poteškoća, djeca s razvojnim poremećajima, djeca koja pokazuju znakove dezorganizirano-dezorijentirane privrženosti, djeca koja imaju zanemarujuće ili majke koje su pretjerano ovisne o kontroli, djeca koja su doživjela traume u djetinstvu (Dolega 2001, prema Godawa 2014).

4.3. Posljedice emocionalnog zanemarivanja i izoliranost djeteta

Fizički i emocionalni kontakt zamjenjen je virtualnim odnosom što rezultira sve češćom pojavom socijalne potištenosti i izoliranosti kod djece (Miliša, Mlinarević, Proroković 2007, prema Miliša, Dević, Perić 2015). Godawa (2014) smatra kako je glavni razlog pojave osjećaja izoliranosti kod djeteta upravo stav roditelja koji ne prepoznaje njegove potrebe, a to potvrđuje i Blaisak (2012) koja smatra kako je najvažnija stvar koju roditelj može dati djetetu je ljubav, pažnja i sreća koju proživljavaju zajedno u različitim situacijama. Godawa (2014) smatra kako taj nedostatak vremena posvećen djetetu u odgoju, povećava djetetovu nesigurnost, odnosno stvara nisko samopouzdanje kod djeteta jer dijete zanemarujuće ponašanje roditelja shvaća na način da postoje važnije i vrednije stvari od njih. Kao rezultat, dijete postaje sramežljivo, zatvoreno, nesigurno, povučeno i ima poteškoće u izgradnji bilo kakvih odnosa s drugim ljudima. Pretpostavljajući da je bilo kakva pažnja bolja od ikakve, dijete će ju pokušati privući na bilo koji način. Takav mehanizam rađa dvije krajnosti u ponašanju prema roditeljima. Dijete je izrazito poslušno i disciplinirano, ili izrazito neposlušno i kontinuirano uzrokuje probleme jer misli da će na taj način privući pažnju roditelja. Emocionalna praznina kod djeteta koje je izolirano u obitelji postaje akutna i može prouzrokovati opasno stanje apatičnosti i antisocijalnosti (Pawlowska 2000, prema Godawa 2014). Nedostatak ljubavi i razumijevanja za djetetove probleme pobuđuje kod djeteta osjećaj nepravde, pobune i još veće izoliranosti od drugih (Godawa, 2014). Smiović i Spremo (2021) potvrđuju kako zanemarivanje ostavlja teške i dugotrajne posljedice na djetetu. Upozoravaju kako zatvaranje očiju pred problemom znači i znak podrške onima koji ne rade dobro djeci. Posvećivanje pažnje ovom problemu je ujedno i prevencija za budućnost jer će posvetiti odgovarajuća pažnja i pokušat će se smanjiti zanemarivanje djece. Roditelji koji sve manje vremena posvećuju svojoj djeci, gube autoritet i postaju dezorijentirani, nesigurni i zbunjeni u odgoju. Zato ni ne čudi da se djeca okreću uzorima van obiteljske sredine (Itković, 1995).

4.4. „Funkcionalna“ obitelj

Razvijena ravnoteža obiteljske kohezije, komunikacije i fleksibilnosti, ključan je element kvalitetnog funkcioniranja obitelji, stvaranju pozitivne atmosfere. Takva atmosfera, osobito je potrebna u kriznim periodima, poput adolescentske dobi koja je karakterizirana kao burno razdoblje psihofizičkog i socijalnog razvoja pojedinca koji je tada najpodložniji vanjskim utjecajima vršnjaka, okoline te smanjenom autoritetu nastavnika i roditelja te kao takav je najlakša meta za manipulaciju od strane društva (Zloković, 2012.). Parlov (2018) podjseća na narodnu

mudrost koja kaže kako je „malo dijete mala briga, a veliko velika“ te izražava slaganje, proširujući kako se ulaskom u pubertet dolazi do novih problema u odnosu prema djetetu. Kako bi se prevazišle stresne i rizične situacije u obitelji, potrebno je uspostaviti pozitivnu obiteljsku atmosferu za koju su neophodne razvijene vještine komunikacije, fleksibilnost u odnosima, odnosno promjena obiteljskih pravila te uloga i uspostavljanje kohezivne ravnoteže u obitelji (Zloković, 2012.).

Zloković (2012) ističe kako su israživanja pokazala da međusobna povezanost, pozitivna obiteljska atmosfera, potpora te stupanj i način komunikacije u obitelji i široj društvenoj okolini imaju sposobnost poticanja, ali i osporavanja i gušenja razvoja ličnosti. Naglašava i činjenicu da upravo obiteljski odnosi imaju utjecaj na razvoj djeteta te se prenose kao model ponašanja cijelog života. Miliša (2011) upozorava da djeca koja nisu iskusiła u obiteljskom ozračju potrebnu emocionalnu toplinu, mogu projicirati društveno neprihvatljiva ponašanja i neprijateljsko raspoloženje prema drugima. Parlov (2018) fascinantno opisuje da ako supružnici uspiju prebroditi početne krize, zatim dobiju jedno ili dvoje djece, svakidašnji život može postati monotona rutina, da se djeca „podizū“ bez uzajemne ljubavi supružnika pa se tako život pretvori u preživljavanje, sukob do sukoba i tako godinama, stvara se obiteljsko ozračje u kojem stradavaju djeca i supružnici.

Zloković (2012) nadodaje bitnu opasku kako je danas u transformiranom psiho-socijalnom mikro i makrosustavu, prijeko potrebno unaprjeđivanje obiteljskih odnosa te različitih programa podrške koji pomažu u razvijanju roditeljskih kompetencija, poboljšavanje psihičke i fizičke dobrobiti djece i obitelji, promicanje pozitivnih raspoloženja i emocija, autentičnosti osobnosti te poticanje pozitivnih socijalnih ponašanja. Prvi korak k napretku je pokretanje kontinuiranih multidisciplinarnih istraživanja jer na temelju njih može se „odgovoriti“ na ključna pitanja odnosa u obitelji i šire. Takva vrsta istraživanja, ona koja se bave obiteljskom kohezijom i obiteljskom komunikacijom, pomažu pozitivnim nastojanjima da se suvremena obitelj osnaži i da život u takvoj obitelji postane humaniji. Zloković (2012) intrigantno izjavljuje kako se čini da su djeca „izgubila svoje mjesto u obitelji“ upravo zbog neuravnotežene kohezije i nerazvijene komunikacije.

4.4.1. Obiteljska kohezija

Obiteljska kohezija, odnosno, emocionalna povezanost obitelji, bitan je pojam u razumijevanju uloge obitelji na pojedinca. Poblize, analizira se odnos razdvojenosti i zajedništva u funkcioniranju obiteljskog sustava. Postoje četiri stupnja kohezivnosti:

- razdvojenost – vrlo niska kohezivnost,
- odvojenost – niska do prosječan kohezivnost,
- povezanost – prosječna do visoka kohezivnost,
- umreženost – vrlo visoka kohezivnost.

Kao najpovoljniji stupanj kohezivnosti izdvaja se centralna kohezivnost, to jest, odvojenost i povezanost koja ukazuje na balans obiteljskog sustava. Nasuprot ekstremnim stupnjevima, razdvojenosti i umreženosti, gdje se javlja disbalans obiteljskog sustava, štoviše, javlja se manjak samostalnosti ili prenaplašenost otuđenost članova obitelji. Postojanje ekstremnih stupnjeva obiteljske kohezivnosti, mogu imati dugoročne posljedice. S druge strane, centralna kohezija – odvojenost i povezanost rezultira time da članovi obitelji mogu biti povezani s obitelji i u isto vrijeme neovisni te se takva kohezivnost smatra idealom (Zloković, 2012).

Prevelika emocionalna povezanost paralizira neovisnost pojedinca, uči ga prilagođavanju, a ne razvijanju vlastite osobnosti, dok premala emocionalna povezanost, dovodi do kaotičnosti u odnosu roditelja i djeteta i može rezultirati nepoželjnim oblicima ponašanja (Zloković, 2012.).

Prema Zloković (2012) opasnost visokog stupnja kohezije stvara preveliku suglasnost u obitelji, istovremeno, nedovoljno prostora individualizacije i neovisnosti. Potpuno drugi ekstrem razdvojenosti, stvara članove obitelji u kojima svaki pojedinac radi isključivo za sebe. Dakle, na ekstremne stupnjeve kohezije - .razdvojenost i umreženost, gleda se kao na rizične i nepoželjne.

Parlov (2018) ističe kako je važno da roditelji bdiju nad djetetom i paze na njegovu sigurnost, ali i da mu dopuste dovoljno prostora za pomicanje vlastite slobode. Upozorava kako treba izbjeći preveliku stegu i kontrolu koja guši i sputava slobodu te kreativnost koja leži u djetetu, no opasnije bi bilo ne imati nikakvu kontrolu.

4.4.2. Fleksibilnost u obitelji

Kada se govori o uspješnom funkcioniranju obitelji, mora se spomenuti i stavka obiteljske fleksibilnosti, koja označava sposobnost obiteljskog sustava da promjeni uloge i obiteljska pravila (Zloković, 2012.).

4.4.3. Komunikacija u obitelji

Zloković (2012) navodi kako razina komunikacije u obitelji, međusobna bliskost, atmosfera u obitelji ima snagu da pozitivno ili negativno utječe na razvoj ličnosti, i zato čudi podatak da je proučavanje komunikacije u obitelji zanemarena grana u znanstvenim krugovima u Hrvatskoj.

Obiteljska komunikacija bitan je čimbenik u uspješnosti funkcioniranja obiteljskog sustava. Kvaliteta obiteljske komunikacije ogleda se u tome koliko članovi obitelji imaju sposobnosti slušanja, koliko su jasni u govoru i izražavanju, do koje mjere su u mogućnosti pratiti kontinuitet razgovora te uvažavati i poštovati druge u odnosu na isticanje sebe samoga (Zloković, 2012.).

Istraživanje provedeno 2010. godine na uzorku od 357 učenika 6. i 7. razreda na području Primorsko-goranske i Ličko-senjske županije, o komunikaciji u obitelji pokazalo je kako na pitanje vremenskog trajanja svakodnevne komunikacije, čak je 46,7 posto ispitanika odgovorilo kako dnevno komuniciraju s roditeljima najviše 15 minuta. Autorica istraživanja, zaključuje kako kvantiteta na znači nužno i kvaliteta, ali primjećuje kako je 15 minuta vjerojatno nedovoljno za uspostavu kvalitetnih odnosa, dostizanje emocionalne bliskosti i povjerenja. Gotovo pa nepostojanje zajedničkog vremena, ne pruža roditeljima mogućnost da upoznaju stvarne interese svojega djeteta, da razumiju i razgovaraju o temama koje ih muče i na kraju pomognu i pridonesu boljem funkcioniranju unutar obitelji i svojoj okolini (Zloković, 2012.). Parlov (2018) potvrđuje kako je za stjecanje povjerenja kod djece, potrebno mnogo razgovora.

Miliša (2011) alarmira izjavom kako roditelji koji ne iskazuju očekivani interes i brigu za svoju djecu, ne samo da uzrokuju probleme svojoj djeci koja se osjećaju kao osobe koje nisu zavrjebile tuđu ljubav i poštovanje, nego ostavljaju posljedice djeci na buduće odnose s njihovom vlastitom djecom.

5. Prevencijska uloga obitelji

Fenomen usamljenosti i izoliranosti djeteta u obitelji nije dovoljno prepoznat u pedagoškim krugovima. S obzirom na tu činjenicu, potrebno je provesti detaljnije analize ovog kompleksnog fenomena, njegovo značenje, uzroke i znakove prepoznavanja kako bi moderna pedagogija uspjela pronaći postulate koji bi odgovorili na pitanje tog problema (Godzawa, 2014). Zadatak suvremene je suvremene pedagogije pronaći odgovore na zahtjeve koji se javljaju u današnjem društvu, osobito one koje pogađaju djecu i roditelje. Potrebno je pronaći načine kojima bi se uspjele preventirati i smanjiti negativne posljedice koje štete razvoju djeteta koje odrasta u zanemarujućem obiteljskom okruženju. Ogromna je važnost obiteljskog odgoja jer negativne (i pozitivne) obrasce ponašanja projicira u odrasloj dobi (Godawa, 2014). Mastalski (2007, prema Godawa 2014) vidi rješenje u terapijskim programima koji su temeljeni na vječnim vrijednostima. Obitelj koja se percipira kao zajednica i kao jedna od osnovnih vrednota, trebala bi opet postati mjesto razvoja. Godawa (2014) nastavlja kako će obitelj postati jedna od najvažnijih vrijednosti za pojedinca, jedino ako u obitelji vladaju vrijednosti ljubavi, istine, odgovornosti i svakodnevnog dijaloga. Miliša, Dević i Perić (2015) zalažu se za odgoj za vrijednosti koji se mora temeljiti na operativnim definicijama ciljeva odgoja i obrazovanja. Nastavljaju kako „ciljevi odgoja i obrazovanja podrazumijevaju vrijednosti koje se potvrđuju ponašanjem: samoostvarivanje, samosvijest, samopouzdanje, samostalnost, hrabrost, kritičnost, kreativnost, cjeloživotno obrazovanje, suodlučivanje, postignuće, entuzijizam, suosjećanje, altruizam, solidarnost, odgovornost, marljivost, upornost i doprinos zajednici“, što su realno ostvarive vrijednosti i operabilni ciljevi, za razliku od slobode ili samoaktualiziranog pojedinca. Itković (1995) navodi kako u obiteljima gdje roditelji i djeca razgovaraju o svakakvim temama, lakše pronalaze rješenja za probleme. Poentira na prijateljski razgovor koji je snažan faktor u prevenciji neželjenog djetetovog ponašanja. Zanimljivo ističe obratnu situaciju, obično problemi o kojima se nije razgovaralo, mogu biti uzrok novih sukoba i rasprava. Učestala neprijateljska atmosfera u obitelji, udaljuje djecu i roditelje. Kontinuiran komunikacijski odnos roditelja i djece, u kojemu nema tabu tema, nego se o svemu otvoreno raspravlja, osnažuje kod djece osjećaj bliskosti i otvorenosti prema svojim roditeljima. Takva djeca moći će se oduprijeti i negativnim utjecajima okoline, koja su posebno izražena u adolescentskoj dobi (Itković, 1995). Hadfield (1962, prema Itković 1995) smatra da dijete treba slobodu svih vrsta, zato što eksperimentiranjem i istraživanjem razvija iskustvo koje će mu pomoći u snalaženju u životu. Itković (1995) kaže kako je najvrednija značajka odgovornog roditeljstva, nesputano i iskreno izražavanje emocija i da roditelji koji računaju na to da i „ima vremena“ za razgovor kad djeca odrastu, grdno se varaju. Odnos s djecom se gradi kontinuirano,

usporedno s odrastanjem jer neće djetetu iz vedra neba doći obratiti se roditelju s problemom koji ga muči. Dodaje kako je „otvorena komunikacija između roditelja i djece najveći uspjeh roditeljskog odgoja i jedan od najsnažnijih čimbenika prevencije djetetova neželjenog ponašanja“. Uspostaviti takav odnos s djetetom zahtjeva od roditelja strpljivost, upornost i dosljednost

6. Zaključak

Obitelj je tvorevina koja postoji od pamtivijeka i neće nikada nestati, ona je (prvo) okruženje svakog pojedinca koje snažno utječe na njegov daljnji razvoj ličnosti, bila tradicionalna, suvremena, virtualna ili nekakva druga, njezin je značaj nesumnjiv. Za obitelj vrijedi 1% talent, 99% trud. Iako tradicionalno krvne srodnike zovemo obitelji, misleći na najbliže osobe u nečijem životu, slika može biti drugačija od istine, kao što je često slučaj u suvremenim, fast-food, virtualnim obiteljima u kojima su odnosi prividni, površni i nezdravi. Roditelji ne uspijevaju pronaći vrijeme za djecu zbog današnjeg normaliziranog užurbanog životnog ritma, tehnoloških i drugih distraktora. Potrebe odraslih (roditelja) možda su se promijenile (novac, karijera, društveni prestiž), ali potrebe djeteta za privrženosti, bliskošću, emocionalnom povezanošću, nisu. Kada se te potrebe ne zadovolje, dijete pati, razvija poremećaje u ponašanju, sklonije je ovisnostima i medijskim i drugim manipulacijama. Uzima ono što mu se nudi, u društvu gdje je profit, a ne dobro djeteta prioritet. Iz tog razloga, potrebno je osvijestiti snagu obitelji, na koji način postići da obitelj postane mjesto najbližih ljudi i odnosa, ne samo u lijepim, nego i najkriznijim trenucima. Takvu povezanost može se jedino izgraditi kvalitetnom kontinuiranom komunikacijom i stavljanjem razvoja odnosa na prvo mjesto. Empatija, altruizam, prosocijalno ponašanje jedine su vrijednosti koji mogu pomoći tom cilju i „spasiti“ suvremenu obitelj i društvo.

7. Literatura

1. Ćudina-Obradović, Mira. 2013. „Obitelj pod suvremenim izazovima i pritiscima“. *Laudato*. Preuzeto 06. rujan 2022. (<https://laudato.hr/Novosti/Hrvatska/Obitelj-pod-suvremenim-izazovima-i-pritiscima.aspx>).
2. Darling, Nancy, i Laurence Steinberg. 1993. „Parenting Style as Context: An Integrative Model“. *Psychological Bulletin* 113:487–96. doi: 10.1037/0033-2909.113.3.487. Godawa,
3. Grzegorz. 2014. „A Child’s Loneliness in the Family as a Challenge for Modern Pedagogy“. *The Person and the Challenges. The Journal of Theology, Education, Canon Law and Social Studies Inspired by Pope John Paul II* 4(1):175–86.
4. Itković, Zora. 1995. „RODITELJI KAO ODGOJITELJI Uloga obiteljskog odgoja u prevenciji zloupotrebe droga“. *Društvena istraživanja : časopis za opća društvena pitanja* 4(4-5 (18-19)):575–86.
5. Jeđud-Borić, Ivana, i Dubravka Marušić. 2005. „Način života u obitelji iz perspektive djece i mladih“. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja* 40(2):71–85.
6. Kimer, Karlo. 2018. „ULOGA MEDIJA U OBITELJSKOM ODGOJU“. *Didaskalos: časopis Udruge studenata pedagogije Filozofskog fakulteta Osijek* 2(2):43–52.
7. Maleš, Dubravka. 2012. „Obitelj i obiteljski odgoj u suvremenim uvjetima“. *Dijete, vrtić, obitelj : Časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima* 18(67):13–15.
8. Miliša, Zlatko. 2011. „Suvremena obitelj na kušnji“. *Medijski dijalozi- časopis za istraživanje medija i društva* IV.(10):321–39.
9. MILIŠA, Zlatko. 2015. *Šok današnjice*. (Biblioteka Skalić ; 25). Split: Naklada Bošković.
10. Miliša, Zlatko, Jasminka Dević, i Ines Perić. 2015. „KRIZA VRIJEDNOSTI KAO KRIZA ODGOJA“. *Mostariensia : časopis za društvene i humanističke znanosti* 19(2):7–20.
11. Miliša, Zlatko, i Mirela Tolić. 2010. „Krizna odgoja i ekspanzija suvremenih ovisnosti“. *MediAnali : međunarodni znanstveni časopis za pitanja medija, novinarstva, masovnog komuniciranja i odnosa s javnostima* 4(8):135–64.
12. Parlov, Mladen. 2018. „Suvremena obitelj pred izazovima“. *Služba Božja : liturgijsko-pastoralna revija* 58(3):377–83.

13. Selak, Marija. 2018. „INTERVJU S MARIJOM SELAK: ‚Kad Razbijete Obitelj, Čovjek Je Prikladniji Za Manipulaciju i Poslovno Iskorištavanje““. *Sloboda.Hr - Nezavisni Medijski Portal*. Preuzeto 08. ožujak 2021. (<https://www.sloboda.hr/intervju-s-marijom-selak-kad-razbijete-obitelj-covjek-je-prikladniji-za-manipulaciju-i-poslovno-iskoristavanje/>).

14. Smiović, Miodrag, i Mira Spremo. 2021. „ZANEMARIVANJE I ZLOSTAVLJANJE DJECE U PORODICI“. *DRUŠTVENE DEVIJACIJE* VI(6):397–409.

15. Zloković, Jasminka. 2012. „Obiteljska kohezija i pozitivna komunikacija u funkciji osnaživanja suvremene obitelji - Prinos istraživanju pedagoških aspekata odnosa u obitelji“. *Školski vjesnik : časopis za pedagojsku teoriju i praksu* 61.(3.):265–88.